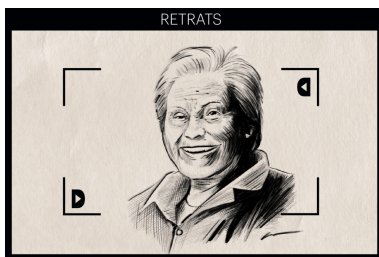

<http://www.cgtcatalunya.cat/spip.php?article12960>

'Mati', la mestra llibertària dels Ports

- Actualitat - Articles opinió -

Publication date: dissabte 3 de novembre de 2018

Copyright © CGTCatalunya.cat - Tous droits réservés

La pedagoga i mestra valenciana Matilde Escuder (1913-2006) va dedicar la seua vida a la difusió dels ideals llibertaris a la Barcelona dels anys 30, mitjançant la pràctica docent en escoles racionalistes i ateneus obrers de la ciutat. Amb l'esclat de la guerra civil va marxar al front amb la columna Durruti i va formar part del moviment de col·lectivització de terres a Mirambel (Terol). Després de la derrota republicana i amb una filla recent nascuda sota el braç, va patir la repressió, la clandestinitat i l'exili a l'Estat francès, des d'on va continuar articulant la seua lluita per transformar la societat a través de la pedagogia.

La història de Matilde Escuder Vicente- més coneguda com a Mati- és com la de moltes altres dones i mestres republicanes de començament del segle XX: lluitadores invisibilitzades per la història, sempre darrere de la figura d'un «gran home» i eclipsades per la seua vida i obra. En el cas d'Escuder, la seua trajectòria ha viscut a l'ombra de la del reconegut pedagog anarquista aragonés Félix Carrasquer Launed (1905-1993), possiblement una de les figures llibertàries més destacades dins del camp de la docència a Catalunya durant aquest període, juntament amb la de Francesc Ferrer i Guàrdia i la de Joan Puig i Elías. Tot i que l'obra de Carrasquer és extensa i reconeguda en els àmbits docents, acadèmics i militants, difícilment trobem informació o referències a Escuder en les publicacions de l'època, malgrat que va ser la persona encarregada d'escriure, corregir i matisar pràcticament tots els articles i llibres que Carrasquer va publicar en vida -en part degut a la seua prompta ceguera amb 27 anys-, i una figura destacada dintre de la lluita antifranquista i del sindicat de la CNT.

Per recuperar la seua història de vida, hem hagut de recórrer al llibre recentment publicat de Manuel Martí Puig, *Matilde Escuder: maestra libertaria y racionalista* (Fundació Càtedra Enric Soler i Godes, 2018), on el professor de la Universitat Jaume I de Castelló fa un repàs a la seua biografia a través de diverses entrevistes realitzades a la seua filla Etna i altres persones properes. L'única entrevista directa en vida li la va fer l'escriptora i historiadora valenciana Pilar Molina al 2003, quan interessada per la seua figura la va visitar en la seua residència de Thil (Estat francès), on la va poder gravar en vídeo quan tenia 87 anys. Matilde Escuder va morir al 2006 sense gaire reconeixement, tot i haver sigut una de les peces clau en la difusió dels ideals llibertaris en el camp de la pedagogia durant el període republicà, a banda d'una inesgotable lluitadora contra el règim franquista i el model social imperant en aquest període.

Del món rural a la pedagogia llibertària

Matilde va nàixer al poble de Vilafranca -ubicat a la muntanyosa comarca dels Ports, al nord-oest de la província de Castelló- el 12 de desembre de 1913. La població, que aleshores comptava amb uns mil habitants, basava la major part de la seua economia en l'agricultura i el ramat, tot i que des de principis de segle començava a dedicar-se també al tèxtil i el tractament de pells. El pare de Mati era un electricista republicà, socialista i ateu radical, mentre que sa mare era profundament catòlica. Amb aquests contrastes ideològics a casa passaria els seus primers anys de vida, mentre ajudava a sa mare en casa i cosint calcetins, el que li suposaria la seua primera feina. Després de la mort de sa mare, Mati va fer un canvi radical. Va decidir deixar la feina com a costurera, es va afiliar a la CNT i va marxar a estudiar a Castelló.

La seua àvia va aconseguir un pocs diners venent un terreny perquè Mati poguera complir el seu somni d'estudiar magisteri. A la capital de La Plana, es va inscriure a la Escuela Normal de Maestras de Castellón mentre vivia en una pensió amb una família i continuava treballant com a teixidora per pagar-se les despeses. Finalment, i a causa de patir l'assetjament del propietari de la tenda on treballava, Mati va decidir deixar Castelló i acabar la carrera en València, traient-se el títol de mestra en juliol de 1934. Tot i la seua formació formal com a docent, Mati explicava en l'entrevista de Pilar Molina que «vam eixir de l'Escola Normal sense saber res de pedagogia». Poc després, d'obtenir el títol de magisteri, va agafar plaça com a professora en Ses Salines (Eivissa) i va marxar a viure a les Illes.

En aquella època de començaments de segle, Magisteri era una de les poques carreres considerades convenients

per dones i que els possibilitaven certa independència econòmica i personal. Com reflexa la investigadora i escriptora Carmen Agulló al seu llibre *Mestres Valencianes Republicanes* (2008), va ser una època en què va haver-hi una bona fornada de mestres valencianes d'esquerres i compromeses, com Alejandra Soler, Enriqueta Agut o Pilar Grangel, que trencàvem amb el model de dona tradicional d'aquell període i reivindicaven el seu paper com a dones empoderades que treballaven fora de la llar i eren autosuficients a les seues vides.

Tot i exercir com a professora en una de les escoles republicanes d'aquest període, Mati no es conformava. S'havia començat a interessar en les idees llibertàries dins del camp de la docència, sobretot a través de les publicacions del sindicat anarquista, i d'ahí creixia cada cop més el seu interès per altres corrents pedagògiques fora de la institució formal. Tenia altres aspiracions pedagògiques que el centre no la deixava desenvolupar -especialment interessada amb l'obra de Ferrer i Guàrdia i el seu model d'escola antiautoritària- i va decidir fer el seu primer viatge a Barcelona. Volia conèixer aquest model de primera mà, i poder visitar les escoles racionalistes que organitzava el sindicat de la CNT al voltant dels ateneus obrers i les fàbriques. Va contactar amb el sindicat per oferir-se per treballar en alguna de les escoles racionalistes i va marxar cap a Barcelona sense pensar-s'ho massa. Un cop allà, li van parlar de l'escola racionalista que havien obert els germans Carrasquer, amb qui compartia les idees llibertàries i les inquietuds pedagògiques. Gràcies al suport de l'Ateneu de les Corts, els germans Carrasquer van poder obrir una escola autogestionària al número 184 del carrer Vallespir l'any 1935, l'escola Eliseo Reclús. En aquest espai les criatures i el professorat es reunien en assemblea per decidir els objectius de les seues recerques i gestionar els diners del centre per comprar els materials escolars. Els germans Carrasquer creien que l'educació era el medi més important per aconseguir el canvi social, i arribar a una societat antiautoritària que estigués basada en la cooperació i la solidaritat. A l'escola van comprar una impremta i van engegar una publicació, *La Sencillez*, utilitzant el mètode Freinet, i una altra anomenada *Ferrer*. Aquestes publicacions, fetes pels nens i nenes, tenien una forta càrrega política.

Matilde va visitar l'escola dels germans Carrasquer i es va quedar enamorada amb la seua pedagogia des del primer minut. Mentrestant, va iniciar la seua pràctica docent a l'Escola de l'Ateneu de Sant Adrià del Besòs, una altra de les escoles racionalistes afins al sindicat CNT, per treballar juntament amb José Berruezo Silvente. En aquest centre feien classes amb nens i nenes de vuit a deu anys, i també classes nocturnes a treballadors d'entre catorze i setze anys. Segons va deixar Berruezo als seus escrits, aquesta escola racionalista de Sant Adrià "era una escola antiautoritària i antijeràrquica, amb l'objectiu de formar nens i nenes crítics amb la societat i disposats a comprometre's socialment pel canvi revolucionari cap a una societat més igualitària i justa". Mentre hi treballava, va haver-hi l'aixecament feixista, el juliol de 1936, i l'escola va tancar. Actualment Mati té el nom d'un carrer a Sant Adrià que recorda la seua labor pedagògica durant aquest període.

Guerra, repressió i clandestinitat

Després d'escoltar Durruti per la ràdio, poc després d'haver aconseguit aturar l'aixecament feixista, Mati va decidir abandonar Barcelona i incorporar-se a la seua columna, marxant immediatament cap al front de Belchire. Allà va conèixer Enrique Ferrero, qui seria el pare de la seua filla Etna, i amb qui participarien en l'experiència de col·lectivització de terres a Mirambel (Terol) per part dels comitès anarquistes aragonesos. "Als comunistes no els agradava que continuarem amb això de les col·lectivitats" explicava Mati, que juntament amb altres membres de la CNT de Mirambel, van ser traslladats a Casp per ser jutjats pel govern de la República acusats "d'adhesió a la rebel·lió". Amb el fi de les col·lectivitats, l'avançament feixista per Aragó, i embarassada d'Etna, Mati va haver de fugir a Castelló. L'1 de maig de 1938 va nàixer la seua filla mentre queien les primeres bombes, però als tres dies de parir, mare i filla van haver de ser evacuades pels forts bombardejos que va patir la ciutat aquests dies -segons el grup de recerca de la memòria històrica fins a 150. La ciutat cauria en mans feixistes el 14 de juny. Mare i filla fugirien cap a la comarca de la Costera -on encara no havia arribat la guerra-, concretament a la ciutat de Xàtiva. El company de Matilde, Enrique Ferrero, no va tindre la mateixa sort: va ser capturat pels feixistes, empresonat i assassinat a la presó de Torrent. Mai es van tornar a vore.

Matilde també va treballar de professora durant uns mesos a l'Acadèmia de les Joventuts Llibertàries d'Ontinyent, on feia classes a persones adultes, i en acabar la guerra va ser capturada pels feixistes, empresonada i traslladada a València, on va estar tancada fins 1944. A l'eixir de la presó, ella i la seua filla Etna van viure precàriament en Sarrión (Terol) i Sant Mateu (Castelló), abans de decidir tornar a Barcelona en 1946. Mati no havia oblidat l'interés que li havia despertat l'escola Eliseu Reclús deu anys abans, i va decidir anar a buscar al pedagog Félix Carrasquer perquè l'orientara en el camp pedagògic. Es van trobar en un ple clandestí de la CNT en la Casa Cambó, i ja no es van separar mai més. Segons explica Carrasquer a les seues memòries, "va arribar i alguna cosa anava a canviar en les nostres vides". Ja com a parella, van decidir anar a viure junts -amb l'Etna-, i amb una xicoteta impremta clandestina van començar a imprimir propaganda contra el règim -uns fullets anomenats Reacción. Tot i les precaucions, van ser descoberts per la policia del règim i empresonats.

Un cop fora de la presó, Mati i Félix van decidir mudar-se a Madrid, ja que en Barcelona estaven molt vigilats per la seua activitat subversiva, on continuaven amb l'activitat propagandística contra el règim de Franco. Aquest canvi de residència no els va lliurar de ser descoberts per la policia un altre cop, ja que especialment Félix estava molt vigilat. El jutjat especial "contra masoneria y comunismo" els va condemnar a tres i 25 anys de presó respectivament. Quan Mati va eixir de la presó, i per poder mantindre a la seua família, va tornar a Castelló i va comprar una terreny a Sant Mateu per fer una xicoteta granja de pollastres, que després es va ampliar i traslladar a Vinaròs. Quan Félix va eixir de la presó, en febrer de 1959, aquest continuava encabotat en cooperar d'alguna forma en la cohesió dels grups antifranquistes i la rearticulació de la CNT per acabar amb la dictadura. Degut a la impossibilitat de viure en la clandestinitat en Barcelona, principalment per la por a tornar a ser empresonats, finalment van decidir marxar a l'exili a l'Estat francès i treballar en la resistència des de l'altra banda de la frontera.

Exili i formació de militants llibertaris

Quan Matilde, Félix i Etna van arribar a l'Estat francès en 1960 el seu primer objectiu era com obrir una escola de militants, per tal de poder seguir amb la seua labor formativa al servei de la revolució i contra el règim franquista. Per fer això, es van establir a Tolosa i van començar a donar-li voltes a la idea de formar una comuna -o col·lectivitat- on militants llibertaris pogueren passar temporades treballant i formant-se. Van trobar una finca que s'ajustava a les seues necessitats al terme de Thil, i al 1962 van començar el projecte de granja, aprofitant l'experiència de Mati amb la cria de pollastres, i un espai de formació per militants des d'on pensar una nova societat basada en la solidaritat i la cooperació que tombes el règim autoritari espanyol. Poc a poc, van començar a arribar joves de diferents punts de l'Estat espanyol, però també d'altres punts del món, per treballar en la granja mentre convivia i adquirien coneixements sociològics. També van adquirir una impremta, que amagaven al doble fons del garatge, i des d'on imprimien propaganda antifranquista que enviaven cap a la península amagats en caixes de verdures. Poc abans de la mort del dictador, la família es traslladaria un altre cop a Barcelona, des d'on van continuar treballant per la reconstrucció de la CNT i organitzant xarrades pedagògiques en universitats i centres socials. Va ser el moment en el qual Félix Carrasquer es va dedicar a organitzar els seus articles i publicar la seua obra en forma de llibres i memòries, en tot moment acompanyat i assessorat per Mati.

Com conta Etna en una de les entrevistes recollides al llibre de Manuel Martí, Matilde va ser una part essencial en l'obra pedagògica de Félix Carrasquer, però sempre va treballar des de l'ombra i la invisibilitat: "La meua mare participava en tot. Ella era els seus ulls". Segons explica Carlos Ramos, que va ser alumne de l'escola de militants a Thil i després elegit secretari general de la CNT, "Matilde no només era la persona que llegia els textos, si no que era la que li feia els apunts i comentaris a Félix, es a dir, els apunts no eren només correccions ortogràfiques. El treball que van fer i apareix només a nom de Félix és una obra compartida i discutida pels dos"

Matilde Escuder va ser una de les joves mestres republicanes oblidades per la història, que va participar intensament en el debat polític i social de la primera meitat del segle XX per canviar el món i la seua vida a través de l'acció pedagògica. Segons les seues pròpies paraules en un dels pròlegs de Carrasquer: "en l'aprenentatge de la cooperació solidària i de la llibertat responsable està, sense dubte, la clau al canvi vertader. El d'unes estructures de

'Mati', la mestra llibertària dels Ports

---

dominació jerarquizada per altres d'autogestió solidària on tots els individus participen activament en la solució als problemes que ens afecten a tots".

* Article de Vicent Almela publicat a la Directa

<https://directa.cat/mati-la-mestra-llibertaria-dels-ports/>